

1. *Білецький Л.* Шевченко і Гонти. – Прага: Б. в., 1941. – 140 с.
2. *Дзюба І.* Тарас Шевченко. – К.: Видавничий дім "Альтернативи", 2005. – 704 с.
3. *Петров В.* Тарас Шевченко як поет нації // *Хроніка* 2000. Зарубіжне шевченкознавство (з матеріалів УВАН). – Ч. 1. – 2010. – Вип. 3 (85). – С. 43–61.
4. *Полович М.* Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, 1999. – 727 с.

Надійшла до редколегії 12.03.13

Слипушко О.

Героический чин в поэме Тараса Шевченко "Гайдамаки"

В статье исследуется проблема героического чина в поэме Тараса Шевченко "Гайдамаки". Анализируется образная система произведения, его идейная направленность. Сделано акцент на непосредственной связи героического чина и концепта национальной государственности.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, поэма "Гайдамаки", героический чин, национальное государство, исторический контекст.

Slipushko O.

Heroic Aspect in Taras Shevchenko's Poem "Gajdamaky"

This article talks of the heroic aspect in the poem of Taras Shevchenko "Gajdamaky". It examines the system of images used in the poem as well as its idea direction. The author underlines the immediate connection between the heroic aspect and the concept of the national state.

Key words: Taras Shevchenko, poem "Gajdamaky", heroic aspect, national state, historical context.

УДК 821.161.2-1.09:94(477)

*В. Яременко, канд. іст. наук, доц.,
Хмельницький національний університет*

"ВО ДНІ ФЕЛЬДФЕБЕЛЯ-ЦАРЯ..." РЕМІНІСЦЕНЦІЇ З НОВОЇ ІСТОРІЇ У ТВОРІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА "ЮРОДИВИЙ"

У статті досліджуються історичні аспекти поезії Тараса Шевченка "Юродивий" з позицій розуміння й осмислення ним нової історії. На цій основі пропонується нове бачення твору, збагачується його коментар.

Ключові слова: нова історія, історіософія, історична епоха, історичні персонажі, імперське правління, конформізм, христологія.

Поетичний текст Тараса Шевченка "Юродивий", написаний орієнтовно у грудні 1857 року в Нижньому Новгороді, не обділений увагою науковців. Не бракує розлогих коментарів та інтерпретацій. Одна з останніх студій належить Юрію Барабашу, який у своїй монографії "Просторінь Шевченкового слова" зовсім не випадково для ілюстрації тієї безмежності виокремив саме цей твір. Адже в

даній поезії, як відзначає цей провідний шевченкознавець, подиву гідне те, що в ній, з огляду на невеликий обсяг твору (93 рядки), "високий ступінь семантичної місткості, туге плетиво думок, почуттів, ліричних, сатиричних, публіцистичних дигресій, ремінісценцій тощо оприявнюється в адекватній структурі, якій притаманні розмаїття, переміжність, мінливість часових, просторових, ситуаційних планів, кутів зору, інтонаційних реєстрів..." [2, 419]. У цій розвідці хочемо доповнити тлумачення історичних ремінісценцій поета – тих, за словами Ю. Барабаша, "гірких лірично-профетичних роздумів про долю України", які проведені "в контексті історіософської, філософської, релігійно-етичної проблематики" [2, 419].

Якщо брати історичні аспекти твору, насамперед впадає в око вдалий зачин:

*Во дні фельдфебеля-царя
Капрал Гаврилович Безрукий
Та унтер п'яний Долгорукий
Україну правили. Добра
Таки чимало натворили,
Чимало люду оголили
Оці сатрапи-ундіра.
А надто стрижений Гаврилич
З своїм єфрейтором малим,
Та жвавим, на лихо лихим
До того люд домуштровали,
Що сам фельдфебель дивувались
І маршировкою, і всім...*

При читанні цих рядків виникає спокуса трактування (у стилі ала Бузина) Шевченкової сатири, спрямованої проти названих тут історичних осіб – царя Миколи I, генерал-губернаторів Д. Бібікова і М. Долгорукова, правителя бібіковської канцелярії М. Писарева, – особистісними мотивами поета: жорстоким присудом царя, активною участю Д. Бібікова в розгромі Кирило-Мефодіївського братства [17: 200, 202–203, 208, 352, 368]. На жаль, і академік І. Дзюба необережно означає цю думку, коли пише, що в поезії "Шевченко подає узагальнену картину "сатрапізації" України, зводячи рахунок і з тими, хто особливо ревно виявляв "змовників" – кирило-мефодіївців..." [8, 486–487]. Ю. Івакін, який чи не найбільше зробив для пошуку реальних фактів, які використані в цій поезії, теж вказує на "зведення рахунків з минулим" [12, 225]. А на нашу думку, Т. Шевченко в силу душевного відруху просто захотів, пригадуючи й особистий досвід, осмислити і, відповідно, поетичним словом (можливо, передусім для себе) окреслити певні риси тієї бурхливої (більшою мірою – на Заході, меншою – на Сході) доби світової історії, від безпосереднього

сприйняття якої він був позбавлений осоружною солдатчиною. На порозі стояли корінні суспільні зміни (про них мовиться і в його щоденникових записах), і необхідно було, за допомогою осягнення сенсів минулого періоду, окреслити очікуване. Тому й згаданий "своєрідний колективний портрет" (вислів Ю. Барабаша) поданий не через особисті образи, а з усвідомленим розумінням того, що за його допомогою можна якнайточніше відобразити ту добу, яку називають в Європі епохою національно-визвольних рухів і революцій, формування сучасних націй. Спробуємо це обґрунтувати, посилаючись на авторитетних істориків.

Т. Шевченко не хотів, щоб історія (нова, й поготів) подавалася як історія правлячих династій. В "Юродивому" про це свідчить іронічний слов'янізм "*Во дні...*". Але сатиричне спрямування задуманого і поетична форма диктували йому певну персоніфікацію історичного часу. Він не випадково розпочинає зі згадки про російського імператора Миколу I – "фельдфебеля-царя". Ця постать у певному сенсі була для історії знаковою. У знаменитій "Історії XIX століття" під редакцією французьких істориків Е. Лавісса і А. Рамбо при аналізі характеру правління Миколи I зазначається, що день розправи над декабристами "в певному сенсі ніби призначив його на роль душителя революцій" в "Європі, такій неспокійній в ту епоху", а в "самій імперії Микола всю свою енергію присвятив принципу самодержавства". "В Росії, як і в Європі, метою його правління, за висловом Ламартіна, було досягнення "застиглості світу" [13, 162], – наголошується в даній праці. Цього російського царя називали "жандармом Європи". Також прикметною була й особа Дмитра Гавриловича Бібікова (1792–1870), який у 1837–1852 роках був київським військовим, волинським і подільським генерал-губернатором – у краї, який вважався чи не найтугішим вузлом суперечностей у Східній Європі. На його правління звертають увагу всі сучасні дослідники нової історії України. Так, француз Даніель Бовуа, ретельно вивчаючи боротьбу за вплив на українське селянство у трьох правобережних губерніях між поляками та росіянами, приходять до висновку, що саме цей адміністратор відіграв величезну роль у соціальній еволюції регіону як натхненник широкомасштабної русифікаторської політики: зробив ставку на послаблення структур кріпацтва, щоб зменшити польський вплив, зокрема і за допомогою так званої інвентарної реформи; розробив механізм вилучення із соціального життя 340 тис. безземельних поляків шляхом ревізії в 1840–1845 роках шляхетських титулів – спершу повітовими сеймиками (шляхетськими зібраннями), а потім і Центральною ревізійною комісією у Києві, яку називали "машиною для перемелювання шляхти"; ініціював царський указ 1852 року, який зобов'язував землевласників до військової або державної служби (поляки тоді зі страхом говорили про "рекрутські набори" як

засіб русифікації синів) та ін. [5: 86, 171–182, 354–355]. Українські історики звертають увагу, що з призначенням Д. Бібікова на генерал-губернатора йому були делеговані такі широкі повноваження, що це вело до персоніфікації влади і фактичного перетворення її на намісницьку [15, 226]. "...Бібіков як переконаний провідник російського абсолютизму, – вказують вони, – подбав і про ідеологічне забезпечення своєї великодержавної політики, ініціювавши заходи по русифікації освіти і Церкви та створивши наукові установи державного підпорядкування, покликані довести законність злиття "Західно-руського краю" з Росією" [15, 228]. Серед тих інституцій була й Київська археографічна комісія (з 1843 р.), до якої з часом був зарахований Т. Шевченко і яку спочатку формально очолював правитель канцелярії Д. Бібікова, відомий казнокрад і хабарник, М. Писарев, теж "присутній" в аналізованому творі. Зрештою, знаний спеціаліст з історії імперського адміністрування в Україні XIX ст. Валентина Шандра по суті погоджується з попередниками, які кінець 1830-х – початок 1850-х років називали "бібіковським періодом" [32, 242]. У полеміці з японським професором Мацузато вона нагадує, що саме Д. Бібіков припинив "роботу над укладанням місцевого законодавства" у Київському генерал-губернаторстві [31, 162], ввівши російське законодавство, зокрема судочинство. Про досвід Бібікова-адміністратора не забували в імперії і в другій половині XIX ст., прагнучи його наслідувати [6: 53, 194]. Польська шляхта намагалася відкупитися від посягань на її власність і особисту свободу, а маєтки висланих до Сибіру чи до війська рядовими на Кавказ конфісковувалися поліцейськими, які за короткий час накопичили значні багатства. Наприклад, М. Писарев (1805–1884), "єфрейтор малий, жвавий, на лихо лихий", придбав незаконно маєтки на ім'я своєї дружини і родичів, а службовий документ прикрасив старовинними фамільними срібними вазами, блюдами, чашами [32, 248]. Ще Іван Франко посилався на спогади українсько-польського шляхтича Т. Бобровського, в яких той повідомляв, що М. Писарев та підручні йому чиновники проводили слідство над поляками в київській фортеці і "всі лупили, як самі хотіли та могли" [30, 205]. "Зустрівшись із корупцією, що її найвиразніше продемонстрував шурин Д. Г. Бібікова – М. Є. Писарев, уряд змушений був для її нейтралізації суттєво збільшити йому жалування. Цей службовець, пройшовши всі найважливіші щаблі служби в генерал-губернаторській канцелярії, зосередив у своїх руках призначення на поліцейські посади" [33, 158], – констатує В. Шандра. Навіть у радянських курсах історії відзначалося, що "провідниками великодержавно-русифікаторської політики царату на Україні" були передусім три генерал-губернатори: Д. Бібіков на Правобережжі, М. Долгоруков на Лівобережжі і М. Воронцов на Півдні [14, 377–378].

Звернімо увагу, що "Долгорукий", себто Долгоруков Микола Андрійович (1792–1847), не проявляв запопадливості в ході розправи над кирило-мефодіївцями, але ж він у 1840–1847 роках займав посаду харківського, полтавського і чернігівського генерал-губернатора, і тому у вірші Т. Шевченка є уособленням того правління уже на лівобережній частині України, яке, попри відсутність там "польського питання", було за своєю природою так само імперським – аналогічним бібіковському. Подаючи свідчення істориків Д. Багалія і Д. Міллера про цього колишнього "генерал-майора пошту його величності" [9, 437], Ю. Івакін робить висновок, що "Долгоруков був у всіх відношеннях до пари Бібікову, являючи типовий зразок миколаївських сатрапів" [12, 229–230]. В. Шандра звертає увагу, що саме цей губернатор для утвердження російської присутності у краї і величі імперії у промові при відкритті кадетського корпусу в Полтаві наполягав на присвоєнні новому закладу імені Петра I [33, 161].

Втім, при з'ясуванні мотивування вибору імен для "Юродивого" варто також враховувати ймовірне авторське планування використання ономастичних засобів і можливостей. Знаний філолог А. Коваль зазначає: "...Видозмінені імена по батькові стають своєрідними характеристиками людей. Такою сатиричною характеристикою є відомі слова Т. Шевченка: "Во дні фельдфебеля-царя *Капрал Гаврилович Безрукий* та унтер п'яний Долгорукий Україну правили"" [18, 135]. Отже, зважаючи, що в поезії "Юродивий" є табування імені царя Миколи I та правителя канцелярії генерал-губернатора М. Писарєва, співвідношення неантропоніма "капрал", прізвище "Безрукий" і "Долгорукий", топоніма "Україна", в ній по суті мовиться не так про дії генерал-губернаторів, як наголошується на нав'язаній системі імперського управління Україною з такими рисами, як харбарництво, сервілізм, розпушта тощо.

Викладене свідчить, що поезія "Юродивий" наповнена тропами, які, маючи літературну форму, цілком узгоджуються з відповідними положеннями історичних праць. Так, вислів "*Україну правили*" надзвичайно точний, бо ємним, багатозначним словом "правити" одночасно передається не лише поняття правління, а і його зміст та засоби, і навіть прочитується оціночний (негативний) компонент. Його узагальнено можна трактувати як економічні, соціальні, політичні, національні зміни на Правобережній Україні на користь Російської імперії. Іронізм "*добра чимало натворили*" теж адекватний в історичному сенсі, бо бібіковські реформи на деякий час полегшили становище українського селянства у відносинах з поміщиками-поляками, а заходи М. Долгорукова дещо обмежили непомірні апетити дворянства. Тут і в інших місцях автор глузує ще й тому, що реформи Д. Бібікова не завжди приносили бажаний результат [6: 22, 148, 272]. Точність стосується й вислову "*чимало люду оголили*", бо ж

"оголили" цілком зримо відображає процес втрати польською шляхтою своїх маєтностей і титулів та віддачі нащадків на державну, зокрема й армійську, службу. А якщо брати вислів "до того люд домуштровали", то до вже наведених у коментарях численних прикладів схильності Д. Бібікова до "муштровального правління" варто навести чи не найабсурдніший: за особистим свідченням біографа губернатора, відомого русифікатора Володимира Шульгина, одного разу генерал-губернатор на зібранні випускників усіх гімназій у великій залі київського університету в присутності понад тридцяти предводителів дворянства з усіх трьох губерній повчально почав подавати гімназістам дивні команди, які слухняно виконувалися": "лягай", "вставай", "спи", "хろпи", "сідай" [11, 119 і посилання]. А яка точність у передачі стану імперії і наслідків правління російського царя у словах "*смітничок Миколи*" (рядок 64)! Думаю, що і згадка про літописних "*полян, дулебів і древлян*" (рядок 32) є не лише, за спостереженням Ю. Барабаша, точною вказівкою на географічні межі бібіковського губернаторства, але, – при вдумливому прочитанні та з врахуванням вказівки на низький рівень свідомості, поданої перед тим у формі масової покори (гіпербола: "*мільйони ... гну*" у рядках 31–33), – ще й натяком на незавершеність українського націотворення на середину XIX ст. через колоніальний статус цих територій.

Читачеві зрозуміло, що у творі Т. Шевченко виступає проти конформізму, який, за словами Є. Сверстюка, є "злочинним потуранням злу, пристосуванням до беззаконня і сваволі сильних світу... поступовою втратою подоби Божої", і "воліє бачити лицаря навіть в "дурному оригіналові"" [26, 317]. І. Дзюба теж відзначає, що цей твір "відроджує лірико-сатиричний пафос "Сну" і "Кавказу" – навіть уже з гострішим і політично акцентованим картанням психології рабського послуху, національного сервілізму як основної та неодмінної передумови довговічності тиранії" [8, 486]. Але у творі, по суті, контекстуально мовиться про багатовимірне пристосуванство. Спочатку, після окреслення "муштровального правління", про історичне. І воно по-християнськи (через займенник "ми" – "*А ми дивились та мовчали*" в рядках 16–17) непомітно переноситься (через вислів "*мережана ліврея*") все-таки на українську еліту: "*Не вам, в мережаній лівреї, / Донощики і фарисеї, / За правду пресвятую статъ / І за свободу!*" (рядки 20–24). І тут авторська думка цілком корелює з висновками істориків чи не всього нового періоду історії України. Вони пояснюють, що порівняно безболісне поглинання Російською імперією козацьких автономій на кінець XVIII ст. було зумовлене масовим пристосуванством старшинської еліти. Росіянин І. Долгоруков у "Дневнике моего путешествия в Киев в 1817 году" дивувався, чому Малоросія, "завжди маючи біля підніжжя трону своїх чад", така бідна та нещасна при всіх своїх потенційних багатствах [21, 28 і примітка на 95]. Дослідниками звертається увага, що, наприклад,

поновлення Малоросійського генерал-губернаторства в 1836 році з приєднанням Харківської губернії до Чернігівської та Полтавської було результатом прагнень не так імперії, як "української бюрократичної еліти, найвпливовіша частина якої отримала важливі посади в уряді", і, "формуючи політику генерал-губернаторів... мала можливість зберігати не лише власні права, а й гарантувати для всього малоросійського дворянства привілеї, яких на початок століття було не так і мало" [33, 161].

Саме на означення тих, хто аморальним пристосуванством марнує дорогоцінний час та людську природу, в якій закладено й відчуття змінності часу, історичного поступу, Т. Шевченко використовує звертання-вигук, конструйований за біблійними зразками і лексикою: *"О роде суєтний, проклятий, / Коли ти видохнеш?"* (рядки 26–27). Цей троп нагадує-бо євангельські висловлювання Христа проти фарисеїв, де слово "рід" означає приналежність до певної людської спільноти, яка з покоління в покоління передає моральні або аморальні (тоді – це вже "поріддя") цінності: *"Рід лукавий і перелюбний шукає знаку, але знаку йому не дасться..."* (Мт. 16: 4) та ін. (Мк. 8: 12; 9: 19; Лк. 3: 7, 8). Автор спонукає читача згадати біблійну книгу "Еклезіаст" (або "Проповідник") з її крилатим висловом "суєта суєт". Аналізуючи її, зокрема дійшли до таких, важливих для даного розгляду, висновків: "Основний мотив – марність спроб усебічно охопити життя, упокорити його на практиці або вичерпати його думкою"; "...Специфіка скепсису Еклезіаста: автор мучиться сумнівами (а отже, гостро потребує) не світової гармонії, а світового смислу, він втратив не божественний космос, а священну історію" [1, 92]. Думаю, що Т. Шевченко дуже вдало вибрав епітет до отого "роду-поріддя" людей і так само укладачі "Словника Шевченкової мови" з дуже багатого синонімічного ряду слова "суєтний" (мізерний, дріб'язковий, неважливий, марний, даремний, метушливий та ін.) вибрали найадекватнішу, до висловленого перед тим у тексті, лексику – "нікчемний" [27, 302]. Адже саме з історичної висоти таке пристосуванство передусім і виглядає жалюгідним та нікчемним зусиллям. Цікаво, що до "суєтних людей" відніс Миколу І і визначний російський поет Ф. Тютчев у своєрідному некролозі-епіграмі на царя: *"Не Богу ты служил и не России, / Служил лишь суете своей, / И все дела твои, и добрые и злые, – / Все было ложь в тебе, все призраки пустыне: / Ты был не царь, а лицедей"* [22, 87]. Між іншим, в "Евгении Онегине" О. Пушкіна читаємо: *"Кто жил и мыслил, тот не может / В душе не презирать людей"* (Гл. 1, XLVI). Думаю, що Т. Шевченко з його християнським антропоцентризмом не міг дозволити собі в душі (себто десь глибоко і виношено) ставитися до людей в цілому, як таких, із презирством, зневагою і допускати подібні висловлювання. Але, як бачимо, в його текстах є гнівні

випади проти можновладців і *"людей суєтних, проклятих"*. Для релігійної людини вони цілком виправдані, бо живляться біблійною традицією і відповідають вимогам Христової науки про активно-дієву мораль: не бути байдуже-холодними до світу взагалі і до зла особливо, поборюючи його активним чиненням добра. "Чому ви Мене звете: "Господи, Господи", а не робите, що Я кажу?" – болісно запитував Христос людей. І пояснював: "Той же, хто слухає й не чинить, схожий на чоловіка, який збудував дім свій на землі, без підвалин. Води наперли на нього, й він відразу завалився, і руїна того дому була велика" (Лк. 6: 46, 49). У глибинному християнському та історичному контексті й слово "видохнеш" не може прочитуватися як вульгаризм, бо ж тут воно означає не фізіологічне вмирання людей, а просто щезання, – за часовою плинністю і з огляду на поступове людське пізнання Христових істин, – потворне й небажане явище. Варто звернути увагу, що в Шевченковому лексиконі синонімічне йому дієслово "здихати" вживається лише стосовно людей аморальних або коли йде порівняння з тваринним світом [19, 621–622]. Тобто воно стосується втрати людської подоби. І не випадково болісний Шевченків випад у "Юродивому" продовжується згадкою про Вашингтона – як своєрідного доказу можливості жити іншим життям, – бо й ця згадка пом'якшує гостроту висловленого: *"Коли / Ми діждемося Вашингтона / З новим і праведним законом? / А діждемось-таки колись"* (рядки 27–29).

Таким чином, зі згадкою про Вашингтона знову натрапляємо у творі на історичну ремінісценцію, але вона вже навертає (що дуже характерно для Т. Шевченка) до початків нової історії людства. Має цілковиту рацію Ю. Барабаш, коли у полеміці з Г. Грабовичем, визнаючи символізм висловленого, однак вважає: "Немає підстав ігнорувати й конкретно-історичний зміст Шевченкового посилання на Джорджа Вашингтона, цілковито обмежуючи цей зміст, відповідно до концепції Г. Грабовича, рамцями міту" [2, 423]. В "Шевченківській енциклопедії" знаходимо інформацію про те, що Джордж Вашингтон (1732–1799) був головнокомандувачем армії, яка боролася за незалежність США, потім став першим президентом цієї країни (з 1789 р.), і саме під його головуванням 1787 року прийнято федеральну Конституцію, пізніше доповнену "Біллем про права" (1789–1891). Наведено тексти, які міг прочитати Т. Шевченко і які співпадають із загальним історичним та етичним спрямуванням "Юродивого" [28, 591]. Іван Крип'якевич вважав, що протягом своїх двох президентських каденцій Вашингтон "своїм тактом та державним розумом зумів утихомирити партійну боротьбу й увести в життя постанови конституції", і "від того часу почався швидкий розвиток Сполучених штатів" [20, 393]. Деякі дослідники вважають, що *"під святим і праведним законом"* автор мав на увазі "Декларацію незалежності США". Але ж перед згадкою про

Вашингтона в аналізованій поезії було історично окреслено звичне для "сатрапій" безправ'я й беззаконня, а це може вказувати передусім на американську конституцію. Біблійними епітетами *"святим і праведним"* автор звертає увагу на відмінність цього правового акту від імперських законів, до збереження яких закликав і той же Д. Бібіков в одній із київських промов 1838 року [12, 229]. Для порівняння варто зазначити: зрілий О. Пушкін, уже як монархіст, на відміну від Т. Шевченка зневажливо відгукувався про американську демократію як бездушну і вважав, що "с одним буквальним исполнением закона не далеко уйдеш", "нужна высшая милость, умягчающая закон" [23, 225].

Приклад ігнорування пристосуванства "ляпасом честі" подано у другій композиційній частині поезії, перехід до якої, за словами Ю. Барабаша, "маркується зміною часових і – головню – сенсових координат, об'єкту соціального та історіософського розмислу" [2, 421]. На нашу думку, в історіософському аспекті автор тут ніби дає зрозуміти, що нонконформізм історичного рівня базується (і усвідомленням, і дією) на поодиноких проявах захисту честі й гідності кожної людини, яка реагує на аморальність навіть тоді, коли вона нею нібито особисто не загрожена. Адже в поезії не повідомляється, що лицарський вчинок був продиктований особистими мотивами. Це своєрідна дія-реакція на загальну байдужість: *"Вам і байдуже"* (рядок 38). Т. Шевченко міг би погодитися із думкою Г. В. Ф. Гегеля, яку наводить у своїх шевченкознавчих студіях В. Барка: "Не ланцюги роблять раба, але свідомість, що він раб" [3, 118]. При поміченому у творі Ю. Барабашем діалектизмі авторського тлумачення поняття "юродивий" як різносубстратного *концепту* [2, 426], варто ще звернути увагу на те, що за етимологічним словником це слово первісно мало значення "не такий як рід, відмінний від роду" [10, 525]. Врахування цього надає цьому полісемантичному за характером (особливо в даній поезії) поняттю передусім не побутової, а історичної наповненості, бо ж родовий вимір завжди має історичну складову. Власне, концепт "юродивий" містить також те, що є наскрізним мотивом Шевченкової творчості – офірність. Цю людську якість автор цінує найвище. Тому в нього *"якийсь проява, якийсь дурний оригінал"* (рядки 39–40) "перетворюється" всупереч позиції загалу на *"святого лицаря"* (рядок 51).

В останній композиційній частині аналізованої поезії спостерігаємо ніби повернення до історичного ступеня нонконформізму: бачимо вже цілі "довгі ряди" (рядок 93) лицарів офіри (можливо, колишніх "юродивих") – *"споборників святої волі"* (рядок 89). Сприйняттю тут ідеї непристосуванства саме історичного рівня та його увиразненню допомагає те, що цьому тексту безпосередньо передують авторський своєрідний "історичний позов до царя" (І. Дзюба; рядки 70–71) та його "монолог/діалог" (Ю. Барабаш) з Богом (рядки 74–82), бо ці

оскарження, звісно ж, історичного виміру. І саме поетичні розмисли історіософського спрямування переконують нас у тому, що в заключній частині "Юродивого" введено як антипод пристосуванству збірний образ "*споборників святої волі*". На це вказує й гіперболізовано-метафоричний опис умов їхнього утримання. Тобто там мовиться не про декабристів, як прийнято вважати в шевченкознавстві, або, вірніше, не лише про них. Також не забуваймо, що перед тим у поезії маємо розповідь про відправлення царем на каторгу, очевидно в Сибір, "юродивого" (рядки 52–54), що серед "*роду суєтного*" "*Так-то, так! / Найшовсь-таки...*" (рядки 44–45). А опосередкованим аргументом на доказ цієї тези може бути факт ігнорування у програмних намірах декабристів української проблематики, про що Т. Шевченко не міг не знати. Один із їхніх провідників Павло Пестель взагалі займав асиміляторську позицію: вважав, що народи Російської імперії поступово втратять свої національні особливості і зіллються з російським народом [24, 83–85]. Шевченкові благоговіння перед декабристами можна пояснити лише його суто людським поцінуванням досить рідкісного людського жертвовного чину. Між іншим троп "*споборники святої волі*" цікавий і з позицій семантичного багатства Шевченкового слова, на яке звертав увагу Ю. Шевельов: "Сьогодні я знаю, що серед ключів, що відчиняють двері до розуміння "секретів поетичної творчості" Шевченка, – головний лежить у розумінні його неймовірно складної й мінливої семантики" [35, 310]. Міркуємо так: "Свята воля" може за євангельського налаштування свідомості сприйматися і як "Божа воля" – в сенсі "позиції" Бога-Отця і Бога-Сина стосовно добровільного офірування собою і поведінки людей, які взорують на Христа і готові нести Його хрест. Тоді матимемо й таке прочитання: "споборники добровільного наслідування Христової науки жертвовності".

Безперечно, "Юродивий" – це твір-повернення до минулого з метою його осмислення (І. Дзюба, Ю. Барабаш), але повернення на новій основі, з позиції набутого власного досвіду в його християнсько-моральному вираженні й широкому історичному вимірі, що уможливорюється тільки певною часовою відстанню. Є вислів М. Гоголя "ясновидіння минулого" [25, 80], – твір "Юродивий" є ще одним свідченням такої властивості Шевченкової музи.

Г. Грабович, розглядаючи проблему самовизначення й децентралізації Т. Шевченка періоду заслання, звертається до психоаналізу та веде мову про поетове "самокатування, відчуття моральної провини, самогидування" тощо. Долучаючи для аналізу і дану поезію, він зазначає: "Але хоч сам Шевченко – в "Юродивому" (1857) насамперед – і воліє говорити про своє протистояння тиранії, як про форму святого божевілля, в реальному житті він не вдавався до прийому "божевілля", блокування важкої травми шляхом розладження власної психіки. Натомість він інтегрує його в свою

творчість. Потерпаючи від докорів сумління, відчуття провини та болю самотності, він водночас постійно творить і стверджує свою поетичну місію як святу справу" [7, 88]. Думаємо, що такий підхід є штучним, передусім з літературознавчих позицій. Т. Шевченко в такому ракурсі по суті постає переважно егоцентричною людиною, а розуміння його творів, зокрема й поезії "Юродивий", спрощується при всій позірній глибині постмодерністських тлумачень...

Вважаємо, що поезія "Юродивий" засвідчує: бачення новітньої історії у Т. Шевченка мало таке історіософське спрямування, яке цілком узгоджується з багатьма положеннями історичної науки. Воно масштабне, бо в ньому контекстуально прочитується навіть протиставлення, властиве історії нового часу: "змінний Захід – відстаючий до застиглого Схід". Разом з тим цей твір вкотре показує, що Т. Шевченкові було притаманне християнське розуміння історії, з позицій христології. Він допускає сумісність історії і моралі, як і згаданий французький історик Д. Бовуа [29]. Історія для нього "є лише там, де є свобода" [16, 49], вона є результатом розвитку свободи людського духу, що проявляється у "віддячувальному одкровенні людини Богові" [4, 45], конкретизуючись насамперед у багатогранній офірності.

1. *Аверинцев С.* Софія-Логос. Словник. – 2-ге видання. – К.: Дух і Літера, 2004. – 640 с.
2. *Барабаш Ю.* Просторинь Шевченкового Слова. – К.: Темпора, 2011. – 506 с.
3. *Барка В.* Правда Кобзаря. – Нью-Йорк: Пролог, 1961. – 298 с.
4. *Бердяев Н.* Смысл истории. – М.: Мысль, 1990. – 175 с.
5. *Бовуа Д.* Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863). – К.: ІНТЕЛ, 1996. – 415 с.
6. *Бовуа Д.* Битва за землю в Україні 1863–1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах. – К.: Критика, 1998. – 334 с.
7. *Гравович Г.* Шевченко, якого не знаємо (3 проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета. – К.: Критика, 2000. – 317 с.
8. *Дзюба І.* Тарас Шевченко. Життя і творчість. – К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 720 с.
9. Енциклопедія історії України. – Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – 688 с.
10. Етимологічний словник української мови: у 7 т. – Т. 6: У-Я. – К.: Наукова думка, 2012. – 568 с.
11. *Земський Ю.* Польська, російська та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну середини XIX століття. – Хмельницький: Поліграфіст-2, 2011. – 350 с.
12. *Івакін Ю. О.* Коментар до "Кобзаря" Шевченка. Поезії 1847–1861 рр. – К.: Наукова думка, 1968. – 408 с.
13. История XIX века / Под ред. проф. Лависса и Рамбо; пер. с франц. Второе доп. и исп. издание под. ред. проф. Е. В. Тарле: в 8 т. – Т. 3. – М.: ОГИЗ, 1938. – 632 с.
14. История СССР с древнейших времен до наших дней в 2 сериях, в 12 томах. – Серия первая. Т. IV. – М.: Наука, 1967. – 744 с.
15. *Карліна О.* [Огляд]. Шандра В. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. в російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд. – К.: Інститут української археографії, 1998. – 75 с; Її ж: Київське генерал-губернаторство (1832–1914): історія створення та діяльності, архівний комплекс та його інформаційний потенціал // Український гуманітарний огляд. – Вип. 2. – К.: Критика, 1999. – 315 с.
16. *Каслер В.* Ісус Христос. – К.: Дух і Літера. – 424 с.
17. Кирило-Мефодіївське братство: У 3 т. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 3. – 440 с.
18. *Коваль А. П.* Життя і пригоди імен. – К., 1988. – 240 с.
19. Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка: в 4 т. – Edmonton-Toronto, 2001. – Т. 1. – 774 с.
20. *Крип'якевич І.*

Всесвітня історія: у 3 книгах. — Кн. 2. — К.: Либідь, 1995. — 424 с. 21. *Луцкий Ю.* Страдания Миколи Гоголя, знаного також як Ніколай Гоголь. — К.: Знання України, 2002. — 113 с. 22. Муза пламенной сатиры. Русская стихотворная сатира 1830–1870-х годов. — М.: Современник, 1988. — 476 с. 23. *Нахлік Є. К.* Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики. — Л., 2003. — 568 с. 24. *Нечкина М. В.* Движение декабристов: в 2 т. — М.: Наука, 1955. — Т. 2. — 422 с. 25. *Оглоблин О.* Предки Миколи Гоголя. Статті і джерельні матеріали. / За ред. Л. Винара. — Нью-Йорк-Київ-Торонто, 1995. — 532 с. 26. *Сверстюк Є.* Феномен Шевченка // *Сверстюк Є.* На святі надій: Вибране. — К.: Наша віра, 1999. — 782 с. 27. Словник Шевченкової мови: в 2 томах. — Т. II; О-Я. — К.: Наукова думка, 1964. — 568 с. 28. *Усенко П.* Вашингтон Джордж // Шевченківська енциклопедія: в 6 т. — Т. 1: А-В / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол. М. Г. Жулинський (гол.) та ін. — К.: Глобус, 2012. — 744 с. 29. У трикутнику Східної Європи. Французький учений Даніель Бовуа про лжепатріотизм, національних героїв, деформовані міфи і стан історичної науки в Україні // http://uk.wikipedia.org/wiki/Даніель_Бовуа 30. *Франко І.* Нові причинки до історії польської суспільності на Україні в XIX в. // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — Т. 47. Історичні праці (1898–1913). — К.: Наукова думка, 1986. — 767 с. 31. *Шандра В.* Вдячне слово до професора Мацюзато (але все таки — для чого ж створювалися генерал-губернаторства у Російській імперії) // Український гуманітарний огляд. — Вип. 8. — К.: Критика, 2002. — 272 с. 32. *Шандра В.* Генерал-губернатор Д. Г. Бібіков: спроба політичного портрету // Третя академія пам'яті професора Володимира Антоновича 11–12 грудня 1995 р., м. Київ. Доповіді та матеріали. — К.: Інститут історії України НАН України, 1997. — 528 с. 33. *Шандра В.* Генерал-губернаторства як форма управління українськими губерніями у складі Російської імперії // Регіональна історія України. — К.: Інститут історії України НАН України, 2007. — № 1 // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/regions/1/11.pdf> 34. *Шандра В. С.* Чиновник з особливих доручень при Київському Генерал-губернаторові: соціологічний портрет // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — К.: Інститут історії України НАН України, 2007. — № 13 // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/xix/13/28.pdf> 35. *Шерех Ю.* Я-мене-мені... (І довкруги). Спогади. 1. В Україні. — Харків: Фоліо, 2012. — 475 с.

Надійшла до редколегії 17.10.13

Яременко В.

"В дни фельдфебеля-царя..." Реминисценции из новой истории в произведении Тараса Шевченко "Юродивый"

В статье исследуются исторические аспекты поэзии Тараса Шевченко "Юродивый". На этой основе предлагается новое понимание произведения, обобщается его комментарий.

Ключевые слова: новая история, историософия, историческая эпоха, исторические персонажи, имперское правление, конформизм, христология.

Yaremenko V.

"At the times of Feldwebel-Tsar..." Reminiscences from new history in Taras Shevchenko's work "Iurodyvyj"

The article observes the historical aspects of Taras Shevchenko's poem "Iurodyvyj". The research suggests the new explanation of the indicated work and enriches the scope of the commentaries to it.

Key words: modern history, historiosophy, historical epoch, historical characters, imperial ruling, conformism, Christology.